

Műveltség és iskola

Szentirmai Attila

Milyen pedagógust igényel a jövő iskolája

– **Közoktatásunk és a magyar jövőkép** –

A köznevelés folyamatos tevékenység. A művelt társadalom az évtizedeken keresztül tanítók és nevelők munkájának a terméke. Történelmi tapasztalataink szerint nem lehet tragikus következmények nélkül megfontolatlan reformötletekkel beavatkozni az oktató-nevelő folyamatba.

A XX. század végén sorsdöntő kérdésre kell válaszolnunk: hogyan működhet Európa szellemében egy demokratikus felépítmény az elmúlt fél század nyomait őrző társadalmi tudat alépítményén. A „Szentkorona országaira” épülő birodalmi elképzelések, a „Csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország” jelmondat, illetve a „Kárpát–Duna–nagyhaza” álomképe, később a létező szocializmus megvalósulását ígérő jövőképek semmivé válása tudati válságba taszította társadalmunkat. Hitét veszített nemzedékek küszködnek ma a túlélésért, miközben elérendő célként általában egy polgárosodott társadalomra gondolnak. Szociálisan érzékeny, működőképes, demokratikus jóléti állam kialakulását remélik, noha történelmi, társadalmi és gazdasági alap, illetve háttér nélkül ez a remény önmagában nem erősödhet választható, lelkesítő jövőképpé.

Az ezredforduló küszöbén, a Kárpát-medence meghamisított történelemszemlélettel egymás ellen uszított népei Európához kapcsolódva képzelik felszámolni elmaradásukat, miközben több száz évvel lemaradva nemzetállamok építésére használják energiájukat.

A demokratikus társadalom működésének feltétele olyan nagy létszámú művelt, politikailag aktív állampolgárréteg, amely ismeri jogait és kötelességeit, saját sorsáról pedig felelősséggel képes dönteni. Ebből a polgárságból olyan politikusréteg, hosszabb távon esetleg egy-két államférfi kiválása remélhető, akik majd az egymás ellen táplált gyűlölettel mentesen képesek munkálkodni a haza javára.

Nem vitatható, hogy a történelmi források és tények szelektív értékelésére épülő elképzeléseivel küszködő, hitét veszített társadalmunk genetikai állományában meglévő lehetőségek kihasználása jelenthet kiutat a gazdasági és erkölcsi kátyúból.

Jelentős mértékben emelnünk kell az ország lakóinak általános műveltségét, technikai civilizációját és ezt hasznosítva kielégíteni a lakosság igényeit, növelni a nemzetgazdaság termelőképességét. Népünk számára a múlt ismeretére építkező, megvalósítható jövőkép, a testi és szellemi képességeiben kiművelt nemzeté válság elsősorban a köznevelés felelősségteljes, eredményes működésétől várható. Az adottságok, készségek és képességek fejlesztésével léphetünk csak előbbre. A „carpe diem” értelmének humanizálása, az akarati cselekvés nemesítése, a tudás utáni vágy, a tanulási igény belső fejlesztése jelentené az előrelépést. Mindezek

érdekében a magunk és tanítványaink számára kitűzhető cél: ne múljon el nap önfejlesztő, hasznos tevékenység nélkül!

A homo sapiens tanulékonyága, szellemi képességeinek hasznosítása, a nevelés és a tanulás gyakorlata látszólag ellentmond a természeti törvényeknek. A jóléti társadalomban sok ifjú számára kényelmesebb a nihilt követve, tanulás és képzés helyett drogokkal vagy anélkül élni a könnyed édes életet, nem törődve azzal, hogy bizonyos aktiválási energia felhasználása nélkülözhetetlen egy magasabb szintre emelkedéshez.

A törekvő ember, gondolva jövőjére, felismerve a társadalmi környezet szelektáló hatását, hajlandó áldozatot hozni, tanítva tanulni az eljövendő boldogulás reményében. Ezt az aktivitást a társadalom megfelelő törvényekkel és oktatási intézményekkel, a család pedig nevelő hatásával serkenti. Ezért elvárható tanítványainktól, hogy fáradtságot is vállalva képezzék magukat azzal a reménnyel, hogy majd gyümölcsozni fog a befektetés.

A közoktatás hatékonyságának javítása vezetett eredményre világszerte, hazánk sem járhat más utat. A középiskolát végzettek számának növelése, az oktatási program megvalósítása az egyetlen olyan befektetés, amely biztosan megtérül. A címben feltett kérdésre válaszolva: a távoli jövőben mutatkozó minőségi változás reményében kell a jövő iskoláját építeni.

Miért távoli ez a jövő? Mert fiataljaink 10-20 éven át tartó folyamatos tanítása-nevelése, az oktatók és azok oktatóinak képzése, gyümölcsozódó együttműködése termékeként jelenhet meg a művelt állampolgár. Az oktatás időigényes folyamat, ennek megrövidítése lehetetlen. Nem vitatható, hogy a közművelődés támogatása pártpolitikai harcoktól függetlenül minden felelős kormányzat alapvető kötelessége. Valószínűleg minden beavatkozást, még a hozzá nem értő diktatórikus beavatkozást is jobbjó szándék, a „végleges” megoldásra törekvés vezérel, mégis, a természeti folyamatokkal ellenkező egyenlődsdi törekvések szellemében elkövetett hibák káros következményeit szenvedjük, meggondolatlan „forradalmi” változtatások terheit nyögjük.

Működőképes rendszert egy tollvonással le lehet rombolni, felépítéséhez viszont generációk erőfeszítése szükségeltetik. Az átlagműveltség szintjének emelése, a jelenlegi évjáratok képzettségét ismerve, az oktatók fejlesztését is igényli. Ha ma elkezdjük, csak a jövő évezredben (20 év múlva) várható az eredmény. Ennyi idő alatt emelkedhet határozottan, országosan néptünk műveltségi szintje.

Elvárható vajon az oktatóktól ez az erőlködés? Hiszen jelentős hányaduk esetleg meg sem éri a feltételezett boldogabb jövőt. Úgy vélem, aki hivatásának érzi nevelőtevékenységét, aki találkozott a tanulni vágyók érdeklődésével, ... az nem tudja abbahagyni.

A tanulmányi versenyek győztesei által nyújtott teljesítményekkel és a Lajtán túlrá távozott állampolgáraink által elnyert Nobel-díjak számával vigasztalhatjuk magunkat, de tudomásul kell vennünk a funkcionális analfabéták számának növekedését és a műveletlenségnek az utóbbi évtizedekre jellemző terjedését.

Mi a magyar köznevelés feladata a XX. század végén?

Az ország lakosságának nyújtson általános műveltséget és megalapozott valós ismeretet a környező világról. Készítse fel az ifúságot az egyén és a közösség jólétéért folytatott aktív cselekvésre, és adjon e küzdelemhez szilárd erkölcsi alapot.

A munkaerőkölcs megteremtését és a társadalmi együttélés etikai alapjainak elsajátítását szolgáló oktató-nevelő munka sikerét a társadalmi környezet alapvetően befolyásolja. Nem feledhetjük azonban, hogy a működő piac tudatformáló szabályozó szerepe csak hosszú idő után érvényesül. Ezért fokozott szerepet kap középiskoláink oktató-nevelő munkája.

Valamikor a társadalom belső képzésén alapszó többre törekvő hányadát, a szellemi és testi képességeinek szüntelen fejlesztésén munkálkodó személyiségek összességét tekintették a nemzet értelmiségének!

A fordulat évét követően az értelmiségi fogalma a felsőoktatásban szerzett diplomához kötődött. Ezzel az értelmiségi életformát élők a rohammunkával felszaporított szellemi kényszermunkások táborába keveredtek.

Az értelmiségi személy számára a tudás birtokbavétele jelenti az örömet. *Felix qui potuit cognoscere causas* (Boldog, aki a dolgok okát ismerni tanulta) írja *Vergilius* a természettudósok által oly sokat emlegetett művében (Georgicon II. 489).

Egy *Arisztotelész* nevével fémjelzett aforizma szerint „a műveltség jó sorsban ékesség, balsorsban menedék”. Ez utóbbi tette elviselhetővé sokak számára az elmúlt emberpróbáló évtizedeket.

A felnövekvő generációkkal az értelmiségi létformát nem a felsőoktatási intézményekben, hanem a középiskolákban kell megkedveltetni, mégpedig kitartó nevelőmunkával, főleg példamutatással. Sokan „pedagógusmesterséget” emlegetnek, én a mesterség fogásait alkalmazó hivatásnak tartom. (Megjegyzendő, hogy Nobel-díjasaink polgári családok gyermekeiként a serdülő fiatalságot nevelő nyolcosztályos gimnáziumokban kedvelték meg az értelmiségi életvitelt, szerezték meg az érettségit.)

Középiskolai oktatásunk, köznevelésünk alakulása és az európai közösséghez való közeledés

A jövő iskolájáról gondolkodva célszerű áttekinteni köznevelésünk alakulását, az általános képzettség (műveltség) fejlesztését szolgáló elképzelések sorsát. Mennyi energia felhasználásával, honnan hová jutottunk?

Az egyházi kezelésben folyó elemi iskolai (írás, olvasás, hittan) képzést követő gimnáziumi oktatásunk első írásos emléke 1514-ből ismeretes. (A gimnáziumnak nevezett iskolák a középkorban az egyetemi tanulmányokra felkészítő triviumból fejlődtek.) Az 1548. évi XI. törvénycikk 7. fejezete a királyság területén gimnáziumban tanuló férfiak számának növelése céljából a király támogatását kéri. A törvény 12. fejezete szerint a káptalanok, elhagyott kolostorok, zárdák jövedelmét maradéktalanul iskolák szervezésére, felszerelésére és a tudós mesterek ellátására kell fordítani. *Mária Terézia* éppen erre a törvényre hivatkozva a felosztatott jezsuita rend javadalmaiból fedezte az államosított nagyszombati egyetem fenntartási költségeit (vagyon alapját).

Az ország tanintézetének állami felügyeletét felekezeti hovatartozástól függetlenül az 1715-ben elfogadott LXXIV. törvény szabályozta. A felekezeti viták miatt sajnós az oktatásfejlesztési javaslatok III. *Károly* ismételt kérésére sem készültek el. *Mária Terézia* ezért az 1777-ben latin nyelven íródott *Ratio Educationis* megvalósításával igyekezett rendszert teremteni a magyar közoktatásban.

A Pozsonyban működő Tanulmányi Bizottság *Pálffy Miklós* vezetésével fogta össze a magyar iskolarendszert. 1761-től a *Commissio Studiorum* felügyeletével indult a főleg egyházi kezelésben levő magyarországi iskolarendszer intézményes

korszerűsítése. 1769-ben részben egyházi kezelésben kb. 4000 elemi népiskola szolgált az írás, olvasás és hittan oktatását. 1776-tól, a jezsuiták által alapított 31 ötosztályos gimnáziumot korszerűsítették.

Az 1774-ben megjelent „Allgemeine Schulordnung für die Normal-Haupt-Trivialeschulen” alapelveit követve, az első hároméves „normálisiskola” magyar nyelvű tankönyvek nélkül Pozsonyban létesült *Róka János* igazgatásával. Az 1770-ben államosított nagyszombati egyetem tanárképzője (Collegium Repetentium) 1775-ben indult, 1777-ben Budára települt.

1792-től a magyar nyelv már tantárgyként szerepelt középiskoláinkban. 1828-ban szervezték az első magyarországi óvodát és az első önálló magyar tanítóképzőt Egerben. 1844-ben már öt magyar nyelvű tanítóképző működött!

1846-ban 37 főiskola, 150 gimnázium, kilenc tanítóképző és hét szakiskola szolgált a művelődés ügyét.

Az 1848-ban született oktatási tervek helyett a szabadságharc után az „Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich” elveit érvényesítették a Kárpát-medencében. A régi hatosztályos gimnáziumot kiegészítették két akadémiai évvel. Az elemi ismeretek elsajátítása után a fiútanulók tízéves korban kezdhették tanulmányaikat a nyolcosztályos gimnáziumban. Az első négy évfolyam önállóan, alginázium néven is működhett. A tanárok óraterhelését heti 20 órában maximálták.

A kiegyezést követően, a köznevelés tárgyában 1868 decemberében szentesített XXXVIII. törvénycikk volt az első, amely hazánkban az általános népoktatást mindenki számára kötelezővé tette. (Szegény gyermekek számára az oktatás és a tankönyv térítésmentes!) A 148 paragrafust tartalmazó törvény nemcsak a hat évfolyamos elemi oktatást és a hároméves ismétlőiskolai oktatást teszi kötelezővé, de nagyobb községekben (5000 lakos) a négy elemi végzetek számára hatosztályos fiú, illetve négyosztályos leány polgári iskola működtetéséről is intézkedik. A polgári iskolák tantárgyai a latin kivételével megegyeztek a középtanoda („real gymnasium”) tantárgyaival. A tanév kilenc hónapon keresztül heti 24-26 tanóra kötelező foglalkozást írt elő a tanulónak. A tandíjmentes tanítóképzés ingyenes kollégiumi elhelyezéssel, gyakorlóiskolával összekapcsolt állami tanítóképezdekben történt.

Az 1883. évi XXX. törvénycikk – amely 1924-ig volt érvényben – a négy elemi után látogatható 154 középiskoláról és a tanári képesítésről rendelkezik. A középiskolák feladatáknaként a magasabb általános műveltség terjesztését és a felsőbb tudományos képzésre való előkészítést jelöli meg. A görög nyelv kötelező oktatását a gimnáziumokban az 1890-ben elfogadott XXX. törvénycikk szüntette meg.

Az 1921 júliusában kihirdetett XXX. törvénycikk évi tíz hónapra emelve az oktatás időtartamát, megerősíti a kilenc tanévre terjedő iskoláztatási kötelezettséget. Egyidejűleg a szegény gyermekek természetbeni segélyezéséről (tankönyv, taneszköz, ruha, cipő, gyógyszer) is intézkedik.

Az első világháború után, Magyarország területén maradt 109 középiskola reformjával az 1924-ben elfogadott XI. törvénycikk foglalkozik. A középiskola feladatáknaként jelöli meg a hazafias érzelmű erkölcsös polgárrá nevelést és a szellemi munkára való képesség kifejlesztését.

Az 1927-ben hozott XII. törvény a polgári iskolák (heti 26-28 óra elfoglaltsággal) feladatáknaként a gyakorlati életre nevelést, a középfokú szakiskolára való felkészítést jelöli meg. 1928-ban a polgári iskolák pedagógusigényét kielégítő négyéves tanárképzés indul a budapesti Pedagógium Szegedre költözésével. Jeles, esetleg jó érettségi bizonyítvánnyal remélhettek felvételt a jelentkezők.

1932-ben 28 gimnázium, 72 reál-gimnázium, 17 reáliskola, 21 leánygimnázium és 21 leányliceum működött.

Az 1934. évi XI. törvénycikk egységesítette a magyar középiskolák (fiú és leánygimnáziumok) oktatási rendszerét.

Az 1940 júliusában kihirdetett XX. törvénycikk a nyolcosztályos nyilvános népiskola (négy alsó és négy felső évfolyam) kötelező látogatását írja elő. A tíz hónap terjedelmű szorgalmi idő (szeptember 1-jétől június 30-ig) nem rövidíthető. A népiskola elvégzését követő kilencedik tanévben – 40 tanítási napra terjedő szorgalmi időben – gazdasági, ipari és kereskedelmi alapismeretek oktatását szorgalmazza a törvény, amely a működő középiskolák érintetlenül hagyásával kívánta javítani a közoktatást. A rendeletben felsorolt középiskolákban folytatott tanulmányok a népiskola felső négy évfolyamának látogatásától egyértelműen mentesítették a tanulókat.

A háborút követő politikai összeomlás a köznevelés szerkezetére is hatással volt. Az 1945 augusztusában aláírt 6650. számú miniszterelnöki rendelet a nyolcosztályos népiskola, valamint a polgári iskola és a gimnázium alsó négy osztálya helyett „általános iskola” elnevezéssel új iskola szervezését írja elő, azzal a kiegészítéssel, hogy a rendelet végrehajtásáról, az új iskolafajra való áttérés módozatairól majd VKM-rendelet intézkedik.

Ez a 8000/1948. számú VKM-rendelet csak az iskolák államosításáról intézkedő XXXIII. törvény kihirdetését követte. Egy tollvonással, egy miniszteri aláírással sikerült ma is érezhető sérülést okozni az értelmiségi életformára nevelésben addig szerepet vállaló 173 középiskola (126 fiú és 47 leány) működőképességében. A rendelet erőltetett végrehajtása a klerikálisnak bélyegzett oktatók egyidejű elbocsátását követően, csak képzés nélküli pedagógusok munkába állításával volt lehetséges. A családi nevelés hatásának csökken(t)ése, a tanári kar elöregedésből következő kicserélődése egy-két évtized alatt észrevehetően szűkítette a művelődés lehetőségét, rombolta a közkerkölcsöt. Példamutató személyiségek nélkül a falakra írt jelszavak nevelő hatása csekély. Középiskoláink száma (1948-ig nyolcosztályos) az elmúlt évtizedek alatt négyosztályos gimnázium és szakközépiskola formájában ötszörösre emelkedett. Ennek megfelelően a végzettek száma is növekedett. (A nyolcvanas évek végétől 40%-kal növekedett a középiskolák száma!)

Az 1993 júliusában elfogadott 30 oldal terjedelmű LXXIX. törvénycikk az általános kötelező oktatást formálisan – szakmai előkészítés nélkül – nyolc évről tíz évre terjesztette ki. A törvényhozókat a tízosztályos (6+4) általános iskola szervezésének törvénybe iktatásakor elsősorban a pályakezdőket sújtó munkanélküliség problémájának rövid távú elodázhatósága motiválta. A törvényt megszavazók többsége nem gondolt arra, hogy a tízosztályos tanterv általánosan kötelezővé tétele a gimnáziumok értelmiséggé nevelő hatását rontja, azaz a szelekciót kikapcsolva lefelé nivellál.

Az alpműveltségi ismeretek elsajátításának tíz évre tervezett oktatási-nevelési szakaszban való kötelezővé tétele a felfogóképesség maximumgörbével leírható eloszlása miatt csak akkor támogatható, ha közben a negyedik és a hatodik osztályban foganatosított szintmérő vizsgák alapján a többre képes tanulók nagyobb követelményeket teljesítő oktató-névelő hatású középiskolákban (gimnáziumokban) folytathatják tanulmányaikat. Hazánknak létérdeke, hogy az egészséges kiválasztódást elősegítve, polgárainak értelmi adottságait teljes mértékben kifejlesztve hasznosítsa a nemzetgazdaságban.

A puha diktatúra utolsó dekádjában ugyanis lassan elkezdődött a polgári társadalom igényét kielégítő középiskola, a nyolc-, illetve hatosztályos gimnáziumi oktatás újrászerveződése az általános iskolát végzettek továbbképzése céljából. A klasszikus gimnáziumok kamaszkort átívelő oktató-nevelő hatásában bízó szülők, illetve a nagyszülők középiskolai képzésre vonatkozó nosztalgiaja túljelentkezést okoz, amely tény szelekcióra ad lehetőséget a ma még kevés számú nyolc-, illetve hatosztályos gimnáziumba történő felvételkor.

A társadalom igényeit kielégítendő a négyosztályos gimnáziumokat nem kétosztályos felső iskolává, hanem hat-, illetve nyolcosztályos gimnáziummá kellene fejleszteni a követelményeknek megfelelő tanárok munkába állításával. A tízosztályos képzést kiegészítő kétosztályos tanterv kifejlesztésére kár volna elhasználni az amúgy is szűkös anyagi lehetőséget. A döntéshozóknak tisztában kell lenniük azzal a tapasztalati ténnyel, hogy minden egyenlősítési törekvés következménye a színvonal csökkenése.

Sajnálatos volna a magyar társadalom számára, ha a nyolcosztályos középiskolában rejlő emberformáló nevelési lehetőség kihasználása a vagyoni alapjaiktól ötven évvel ezelőtt megfosztott, hátrányos helyzetben levő egyházi iskolákra szűkülne.

Ilyen hányatott sors ismeretében mondhatunk-e valami biztatót a jövő iskolájáról, a köznevelés fejlődéséről? Álmódozhatunk vajon a komprehenzív oktatás demokratikus és korszerű voltáról az ilyen irányban magas színvonalon kiművelt pedagógusok nélkül, a restriktív pénzügyi szemlélet érvényesülése mellett?

Mit kellene tanítani és számon kérni középiskoláinkban?

Az alapkészségek kifejlesztése után közvetlen tapasztalaton alapuló szilárd ismereteket kell adni környezetünkről, a természetről és az emberről, annak szellemi természetéről, a homo sapiens által kimunkált civilizáció természet- és társadalomformáló eredményeiről, annak hasznos és káros következményeiről.

A felsőoktatás felvételi vizsgakövetelményeinek torzító hatása vezetett hosszú évek alatt a *nyelvismeret* és a szűk szakterületen túli tudás elértéktelenedéséhez, a széles körű műveltség társadalmi értékvesztéséhez. Ezen a kritikus helyzetben csak a felsőoktatás vezetőinek felelős döntése képes változtatni.

Sajnálatos módon az elmúlt évtizedekben (az életkori sajátosságokkal nem törődve) a kognitív ismeretek könnyen mérhető növelésével, a felsőoktatás tananyagából összeállított ismeretekkel terhelték a középiskola tanulóit. Így elő lehetett állítani a tanulmányi versenyek győzteseit, de *nem emelkedett a nyelvtudás és az általános műveltség szintje*. A pedagógust nem nevelőtevékenységének eredményessége alapján, hanem a tanulmányi versenyeken helyezést elért diákjainak száma alapján minősítik.

Kívánatos volna, hogy a magasabb szintű tudást az érettségi tárgyakból elért tanulmányi eredmények és az érettségi érdemjegyei jelezzék. A nyelvtudás mellett többek között a felgököképesség, a fogalmazási készség, a helyesírás, a lényegkiemelésre vonatkozó képesség szintje lehetne a felsőoktatásra méltó hallgatók kiválasztásának alapja.

Az *irodalmi műveltség* fokozása és (földrajzi, gazdasági, etnológiai helyzetünk által bonyolított) *történelmünk alapos ismerete* segítheti az általában vett kulturális szint felemelkedését.

A Nyugat-Európa keleti peremén, illetve Kelet-Európa nyugati határán fekvő Kárpát-medence (kinek-kinek tetszik) nem vált az itt élő népek olvasztótégléjévé. A nemzetiségi hovatartozástól függő, egymásnak ellentmondó, a nemzetállamok kialakítását támogató hivatalos álláspontok nem változtatnak azon a történelmi tényen, hogy az Elba-Lajta-vonaltól keletre élők az összefogás európai törekvéseivel nem törődve, „választott” vezetőik irányításával nemzetállamocskák kialakításáért küzdenek. Nem törődnek azzal, hogy hosszú távú gazdasági jövő csak az itt élő népek összefogásával képzelhető el.

Az összefogás szükségességének felismerése a politikai kultúra és civilizáció olyan szintre emelését igényli, amely generációváltás nélkül aligha remélhető. Évtizedekig folytatandó oktató-nevelő munka formálhatja át az egymás gyűlöletére uszított népcsoportok gondolkodását. Ennek a ténynek ismeretében kellene fejleszteni köznevelésünket, középiskolai oktatásunkat.

Középiskoláink feladata legyen az egyén által igényelt értelmiségi életformát megalapozó általános műveltség közvetítése, a tanulási és előadói készség kifejlesztése, az ember és természeti-társadalmi környezete között kialakuló kapcsolatok ok-okozati összefüggéseinek felismerésében való jártasság kimunkálása, az idegnyelv-ismeret (a két nyelv közül az egyik lehetne valamelyik környező állam nyelve) megalapozása, a társadalomba való beilleszkedés képességének fokozása, a szóban és írásban való kapcsolatteremtő képesség fejlesztése.

Fiatalkorban váljék reflexszerűvé a pontosság, a kötelességteljesítés, az udvarias viselkedésforma, a másság tisztelete és megértése, a kulturált beszédstílus, a „tedd azt másokkal, amit akarsz, hogy veled cselekedjenek” örök érvényű alapelvet követő társadalmi együttélés gyakorlata. A művelt társadalmat jellemző viselkedésmódnak az alapjait az első négy elemi ismereteket közvetítő szakaszban célszerű reflexszerűvé tenni, majd a serdülőkor nevelési periódusában lehet tudatossá fejleszteni. A reflexpályák működése az idegrendszer tudati szféráját tehermentesíti, nagyobb lehetőséget ad az új ismeretek rögzítését, a tudatos cselekvés irányítását szolgáló központok működtetésére.

A középiskolák törzsanyaga, heti 25 (maximum 30) tanítási órában, célszerűen ne a felvételi vizsgára való felkészítést, hanem az értelmiségi életformára jellemző gondolkodásmód és életvitel kialakulását, a felsőoktatásban való eredményes részvétel megalapozását szolgálja. Fontosságára tekintettel az idegnyelv-oktatásra fordítandó terhelés az összóraszám egyötödénél ne legyen kevesebb. Az egyes szakterületek tantervei ne a kognitív ismeretek halmozását tekintsék céljuknak, hanem a művelt állampolgártól elvárható ismeretekre építve tegyék közhathatóvá az érettségiző számára a környező világ természeti és társadalmi jelenségeit. Érettségi tantárgy legyen egységesen: a magyar nyelv és irodalom, a történelem, idegen nyelv, matematika és informatika, valamint a természettudományok (fizika, kémia, biológia, földrajz) valamelyike.

A magyar közoktatás átmeneti állapotának vázlatos bemutatása a már működő, illetve szervezendő elemek feltüntetésével

iskolaév		korosztályok
13	érettségi	18-19 évesek
12	nyolc-, hat- és négyosztályos gimnázium	17-18 évesek
11	humán	16-17 évesek
10	reál	15-16 évesek
9	általános	14-15 évesek
8	alapszintű vizsga	13-14 évesek
7	alapszintű vizsga	12-13 évesek
6	II. tudásszint-értékelő vizsga	11-12 évesek
5	általános iskola (felső tagozat)	10-11 évesek
4	I. tudásszint-értékelő vizsga	9-10 évesek
3		8-9 évesek
2		7-8 évesek
1	általános (elemi) iskola (alapképzés)	6-7 évesek
0	iskola-előkészítő óvoda (5 éves kortól)	5-6 évesek

A tanárok által a fiatalokban felkeltett érdeklődési köröknek megfelelő szakterületek mélyebb ismeretét szakköri foglalkozás keretében (heti 3-5 óra) lehet, illetve kell kielégíteni. Szakköri tárgyként javasolható: irodalom, történelem, matematika, fizika, kémia, biológia, képzőművészet, zene, testnevelés, informatika stb., de csak akkor, ha a tanári karnak van erre a délutáni igényes munkára alkalmas, szakképzett oktató-nevelő tagja. Ez a szakköri munka készíthetné fel az arra érdemes fiatalokat a tanulmányi versenyekre. Adott esetben az érettségi hatodik választható tárgyaként szerepelhet a második idegen nyelv vagy a szakköri munkaterület, amelyből tett záróvizsga a felsőoktatásban való részvétel lehetőségét segítheti.

A társadalom alapvető érdeke, hogy az ifjú generáció genetikailag adott képességeit az ország javára és az egyén hasznára elmuttassa. Demokratikus közösség ezért intézményesíti a kiválogatódást. Ha ezt elvetjük, akkor az esélyegyenlőség helyett az anyagi lehetőségek szabályozó szerepét erősítjük. A tehetséges szülők ma is gondoskodnak gyermekeik értelmiségivé neveltetéséről. A kialakuló kapitalizálódó uralkodó csoport hatalmának megtartását szolgálja a tehetségesek természetes kiválogatódásának akadályozása. Az „esélyegyenlőség” hangoztatása mellett meghirdetett stratégiai elvek gyakorlatba vitelével fokozzuk a társadalom polarizációját. A fejlődni akaró magyar társadalom ifjú polgárainak felemelkedését nem politikai kampányok meghirdetése, hanem tudásszint-értékelés alapján történő kiválogatódás segíti, amely népünk felemelkedését teszi lehetővé.

A nagyobb követelmények teljesítésére képes fiatalságot középszerevére nívelláljuk, ha a gyengébb képességűekkel együtt az alapszintű vizsgával minősített tízosztályos általános képzésben részesítjük őket. Folyamatos szelekció nélkül elfecséreljük nemzetünk évenként megújuló szellemi tőkéjét. Ezt unokáink joggal számon kérhetik majd őseiktől! Ha a szelekció alkalmazására nincs pénzügyi fedezet, ha esélyegyenlőséget, átjárhatóságot és tehetséggondozást emlegetve intézményesítjük a lemaradást, akkor ne beszéljünk felemelkedésről, ne emlegessük a „felzárkózás Európához” divatos szöveget.

Az érettségi a középiskolai oktatás olyan befejező eleme, amelynek a felsőoktatás által elismert kötelező tárgyai az általános műveltség megszerzésére mozgósítják a tanulói fűszert, és ennek a tudásnak az átadására, valamint a tanulási készség kifejlesztésére ösztönzik a tanári kart. Az érettségi követelményrendszer helyes

kialakítása az okirat társadalmi értékét növelve-húzóerőként szerepelhet középiskoláink számára.

A műveltség színvonalát emelő egységes érettségi bevezetése a kimenetszabályozáson keresztül ellensúlyozhatja a NAT alacsony színvonalra nivelláló hatását. Különösen indokolt ez a kimeneti szabályozás a szakközépiskoláknak gimnáziummá válása időszakában. A gimnáziumot végzők számának növelése a magyar társadalom minden tagja számára előnyös hatású, de az egy szintre hozás évtizedes kitartó munkát igényel. Ezt nem lehet címtáblafestéssel, miniszteri rendelettel, az intézmény átnevezésével megoldani.

Az érettségi érdemjegyeit olyan körültekintően kell megállapítani, hogy abból az érettségiző szakmai teljesítőképességére következtethessen a felsőoktatási intézmény felvételi bizottsága. A közepes érdemjegy valóban a középszint elérését jelezzé, a jeles és jó a haladó szintnek megfelelő eredmény elérését igazolja, kiemelkedő teljesítmény esetleg kitűnő megjegyzéssel értékelhető.

A kétszintű érettségi bevezetése nem volna szerencsés. Köznevelésünk jelen állapota miatt színvonalcsökkentő hatásúvá válna. Tudatában kell lennünk, hogy középiskolás fiataljaink többsége még nem kifejlett személyiség, és megfelelő családi háttér hiányában meggondolatlanul választaná a könnyebb utat. Az elvezetett évek később nehezen pótolhatók. A szakválasztás 18 éves korban sem mindig sikerül. Ennek korábbi időpontra való előrehozatala bűnös felelőtlenség.

Milyen tanítót igényel a magyar közoktatás?

- Aki nem állásnak (munkahelyen eltöltendő időnek), hanem hivatásnak tekinti az emberpalántákkal való foglalkozást;
- aki négy év alatt képes megtanítani tanítványait a számtan alapműveleteire és az elolvasott szöveg megértésére;
- olyan kiegyensúlyozott, művelt személyiséget, aki belső indíttatásból táplálkozó önnevelő magatartással válik példaképpé;
- aki számára az önfejlesztés nem jelent terhet, mert az új ismeret befogadása számára öröm.

Nem vitatható, hogy nemzeti létünk jövője a tanítók kezében van, mert az elemi oktatás első négy éve maradandó, alapozó hatású. Milyen nagy élmény a kis ember számára, amikor rádöbben, hogy a leírt szöveg az olvasó számára visszaidézi a környezetet megismerő első tapasztalást, és az, amikor felfedezi, hogy a betűkből átrendezve új fogalmak alkothatók. Itt kell sikerélménnyé formálni számára a számolás alapműveleteinek gyakorlati alkalmazásában, a pontosságban, az udvariaságban és kötelességteljesítésben elért eredményeket. A képi információt szolgáló televízió hatásával kell felvenniük a harcot. A vizuális élmény ugyanis a világgal ismerkedő gyermek számára érzelmileg fölöslegessé teszi az írásban és olvasásban megjelenő absztrakciós készségek (kép, szó, fonetikus írás és olvasás) kifejlesztését. Négy év alatt a tanítónak, ha lehet, a szülővel együttműködve ezt a készséget, a beszédkészséggel együtt kellene a reflexszintre fejleszteni.

A feladat súlyát figyelembe véve el kellene értnünk, hogy pedagógus-oklevelet csak a pályára alkalmas, az oktató-nevelő munkára kiválogatott személyek kapjanak, másrészt, hogy a hivatásérzettel megáldott pedagógusok ennek megfelelő anyagi helyzetben tölthessék be hivatásukat. Hazánknak nagy szüksége van a falu helyben lakó értelmiségi rétegét adó tanfőkre, akik együtt élnek az ott lakókkal az esélyegyenlőség elvének megvalósítójaként.

Milyen tanárt igényel a középiskolai oktatás?

Az értelmi nevelés a legfogékonyabb életszakaszban középiskoláink (gimnáziumaink) feladata. Ha valakit 18 éves koráig nem sikerült az értelmiségivé válás ösvényére irányítani, azt már a felsőoktatásnak sem sikerül, még akkor sem, ha a tantervi programban meghatározott számú tanegység (kredit) vizsgával igazolt teljesítését értelmiségi modulként írjuk elő.

Az értelmiségi életvitel megkedveltetésének minden meggyőzősénél hatásosabb, szinte egyetlen célravezető módja a példamutató magatartás. A többre törekvő, önmagát fejlesztő értelmiségi személy számára lelki örömet szerez ismereteinek bővülése, szellemi és gyakorlati képességeinek fejlesztése. Számára lelki kényszer az élet hasznos eltöltése, számára nem múlhat el nap valamiféle hasznos tevékenység nélkül.

A középiskolának általában többszakos, legalább kétszakos tanárookra van szüksége. A tanárjelölt már az egyetemi évei alatt a két vagy több tárgy tanulása és később tanítása közben megismerkedik a dolgok többrétűségével. Szélesebb szakmai műveltségre tesz szert. Tanári személyiségének alakulása közben a két szak egy időben való elsajátításakor közelebb kerül a középiskolától elvárt feladatokhoz, a széles körű műveltséget igénylő oktató-nevelő tevékenységhez. A kétszakos tanár osztályfőnökként több időt tölthet neveltjeivel.

Hivatásérzettel megáldott személyeket vár oktatóként a társadalom, akiket jellemez a mesterségbeli tudás, a magas szintű általános műveltség, egy-egy kiválasztott műveltségi területen kiemelkedő szaktudás, követésre érdemes intellektuális magatartás.

A pedagógus társadalmi rangja és anyagi megbecsülése

A pedagógusok erkölcsi és anyagi megbecsülése századunk második felében jelentősen csökkent a „maradékelnv” alkalmazásának következményeként. A maradékelnv kontraszelektáló hatása nemcsak az oktatásra fordítható összegben, a pedagógus fizetésében jelentkezett, hanem a tanárképzésre felvettekkel szemben támasztott követelmények is csökkentek.

A tízosztályos iskola kötelező elvégzésének törvénybe iktatása csak lehetőség a felemelkedésre. A feladathoz fel kell nőnie a társadalomnak és a feladattal megbirkózni képes, hivatástudattal megáldott pedagógusoknak, akik a törvény szellemét megértve teljesítik a feladatot. Tudatában kell lennünk, hogy azzal a réteggel kell elvégeztetni a tíz évfolyamot, akik eddig a nyolc általános adta lehetőséget sem használták ki.

A jövőkép megvalósítása céljából a pedagógusoknak lehetőség szerint a szülőkkel együttműködve kell az ifjú genetikailag adott képességeit önmaga javára és a társadalom hasznára fejleszteniük. A tanár érezzen felelősséget a rábízott ifjú személyiségének alakulásáért, még akkor is, ha a család melege, támogatása hiányzik, illetve a szülők műveletlensége nem támogatja oktató-nevelő munkáját. Az ilyen teljesítményre képes pedagógusok munkáját a hagyományos egyenlődsdi gyakorlatot felszámoló rendszeres havi pótlék juttatásával kell értékelni. Sajnálatos, hogy a közalkalmazotti bértáblázat merevsége nem teszi érzékelhetővé a teljesítményben jelentkező minőségi különbséget.

Az egyenlődsdi elvek betonkeménységű túlélése miatt a pedagóguspályán csak elvétve érvényesül a munkaerőpiac kiválasztó hatása. Kitörölhetetlennek látszik

az elmúlt negyven év álhumanizmust ápolgató gondolkodásmódja, annak ellenére, hogy mindenki elismeri a szelekció szükségességét. Ez utóbbit, bármennyire fájdalmas is, a lehetőségeket kihasználva meg kell tennünk fiataljaink magasabb színvonalú oktatása, képzése érdekében.

A pedagógustársadalom további elnőiesedését visszafordítandó, az oktató-nevelő pedagógusok anyagi megbecsülését olyan szintre kell emelni, amely a legjobb képességű hallgatókat ide irányítja és megtartja a tanári pályán.

A tények mellett ugyan elmehetünk, szépre festhetjük a jelent és fényessé a jövőt, becsaphatjuk magunkat az ítéletnapig, de a tények ravasz dolgok, tudatunktól, akaratunktól függetlenül léteznek és hatnak!

A javasolt program

- Kielégíti az 1993. LXXIX. törvénycikkben szereplő tízosztályos általános képzésre megfogalmazott igényt;
- ellenőrizhető módon lehetővé teszi az általános alapműveltség minimális szintjének elérését minden állampolgár számára;
- tekintettel van arra a természeti tényre, hogy egy-egy személyhez rendelt egyéni képességek maximumgörbével (Gauss-görbe) jellemezhető eloszlást mutatnak;
- figyelembe veszi a testi és szellemi fejlődés, valamint az életkori sajátosságok egyéni változatosságát;
- minden ifjú számára, képességeinek legjobb hasznosítására alkalmas képzési változat kiválasztását teszi lehetővé;
- az egyenlősi kontraszelektáló hatása helyett támogatja az egészséges szelekciót;
- egymáshoz illeszthető, gyakorlatban kipróbált modulokból épül;
- teljes mértékben hasznosítja oktatási rendszerünk már eddig kimunkált, modulként használható elemeit;
- alapmodulja(i) hazánk kis lélekszámú településein is gazdaságosan működtethetők;
- épít a magyar oktatáskultúra hagyományaira;
- bizonyos mértékben hasonlít Közép-Európa és a német nyelvterület általános oktatási rendszereihez;
- működtetéséhez szükséges pedagógusok képzésére a meglévő intézményeink viszonylag kevés anyagi ráfordítással alkalmassá tehetők;
- a személyiségnevelés szempontjából kedvező lehetőséget teremt, mert tíz-, illetve a lassabban fejlődők esetében 12 éves korban történhet az iskolaváltás, így módon serdülőkorban a fiatal nem kényszerül a megszokott környezet váltásával járó nehézségek feldolgozására;
- a jól képzett tanárok megjelenésének függvényében a négyosztályos gimnáziumoknak fokozatos, a társadalom igényeit kielégítő hat- és nyolcosztályos középiskolává alakításával a köznevelés folyamatos fejlesztését teszi lehetővé;
- a tízosztályos iskolákban a tehetségesebb tanulók középiskolába távozásával automatikusan kialakulnának azok a kis létszámú tanulócsoporthoz, amelyekben a felzárkózást elősegítő intenzív képzést az erre a feladatra kiképzett (esetleg átképzett) és megfizetett pedagógusokkal sikerre lehetne vinni;
- nem igényli egy eddig nem működő „kétéves középfokú felső ciklus” kiépítését és a meglévő rendszerek felszámolását.

Mit tehet a felsőoktatás a köznevelés fejlesztéséért?

A minőségi pedagógus képzése nem olcsó feladat. Ezt az összeget kizárólag a *hivatástudattal rendelkező, az oktató-nevelő munkára alkalmas, gondosan kiválasztott személyek képzésére* kellene fordítani. Állampolgárainktól az általános műveltségi területek ismeretét várjuk, az oktatótól ezen felül a szakterületén való jártasságot igényeljük.

Középiskoláink színvonalában meglevő jelentős különbségek miatt a felsőfokú intézmények felvételi rendszerei nem hoznak kielégítő eredményt. A problémát a képzésben részesülők számának a növelése nem oldja meg, csak az elhelyezkedésüket nehezíti. Felsőoktatási intézményeink felvételi vizsgái helyett előnyösebb volna az érettségi és a szaktárgyak érdemjegyei alapján jelentkező hallgatók számára az első tanévben (nevezhető 0. évfolyamnak) kötelező tantervi háló szerint végezni a felsőfokú képzés széles műveltségi területet felölelő alapozását. Ez az egy év a szelekciós hatása miatt bőven megtérülne.

A 0. évfolyamot nem bevételnövelő lehetőségnek tekintenek a felsőoktatási intézmények, hanem a kiválasztás hatásfokának a javítására alkalmas tevékenységként működtetnék. A 0. évfolyam színvonalát minden felsőoktatási intézmény a kiválasztás lehetőségét szem előtt tartva határozná meg. Az itt folytatandó, érettségit követő általánosabb jellegű alapoó képzés azok számára is hasznos volna, akik végül nem felelnek meg az egyetem vagy főiskolai követelményeknek, mert ismeretekkel gyarapodva, műveltebben kereshetnek munkát a nemzetgazdaságban.

A vizsgaeredmények alapján a felvételi bizottság lényegesen nagyobb számú hallgató közül, megalapozottabban választhatná ki a képzésre legalkalmasabbakat. Ez az év lehetőséget adna a pedagóguspályára, a tanárképzésre méltó személyek kiválasztására is.

A 0. évfolyamon olyan tárgyakat hallgassanak, amelyek alapoó tárgyként segítik később a szakterületen való eredményes képzést. Ez a felsőoktatás hatékonyságát szolgáló előképző esztendő a középiskoláink között tapasztalható szintkülönbségekből adódó, egyesek számára hátrányos helyzetet felszámolva az esélyegyenlőséget javítaná, elősegítené a felsőoktatási törvényben rögzített magasabb szintű, szabadabb képzési forma alkalmazását.

A felsőoktatási intézmények tevékenységét átgondolt tandíj-, illetve ösztöndíjpolitikával kell közelíteni a piac igényeihez. A hiányszakmákra jelentkezők kapjanak nagyobb anyagi támogatást.

A felsőoktatási intézmény érdeke, hogy a 0. évfolyam előadói és vizsgáztatói kiemelkedő szaktudásúak legyenek, felelősséggel végezzék az előkészítő szemeszter hallgatóinak minősítését.

A természettudományt kedvelők számára matematika, fizika, kémia, természeti környezetünk ismerete, valamint a magyar nyelv, a humán szakterületet választók számára magyar nyelv, történelem, filológia, pszichológia tantárgyak ajánlhatók alapoóként.

A gazdasági képzésre jelentkezők számára matematika, történelem, informatika és a magyar nyelv vizsgái jelenthetnék a felvétel alapját.

A kiválasztás fontos eleme legyen mindenkor az idegennyelv-tudás, amelynek tanítását azonban az egyéni képességek eltérő volta miatt nem célszerű a felsőoktatási intézmény tanrendjébe illeszteni.

A század első felében az *állami tanárvizsgáló bizottság* által meghatározott követelmények teljesítése volt a mérce. Ma ilyen hivatalos megmértetés, szakfelü-

gyelet nincs. A jogosítványokkal felruházott szakfelügyelőt és az iskola igazgatóját valamikor nem kiképezték erre a feladatra, hanem szaktudásával és pedagógiai tapasztalatával emelkedett ki, eredményeivel vált méltóvá erre a felelős posztra.

A tanárképző intézményeinkben késedelem nélkül létre kell hívni egy *tanárképzésért felelős jogosítványokkal rendelkező szervezetet, amely a jelöltek kiválasztásában* a szakképzés és a pedagógiai képzés összehangolásában, a rendszer optimális működtetésében és végül a tanári oklevél kiadásában döntéshozó szerepet játszhat. Ilyen Kollégium megalakítását támogatta a Kossuth Lajos Tudományegyetem Tanácsa néhány évvel ezelőtt.

Ma, sajnos, országszerte teljesítmény- és alkalmassági szempontok helyett álhumanizmust érvényesítve, az oktatási intézményben lehallgatott, akár elégséges érdemjegyekkel végigbukdácsolt szemeszterek alapján adatik főiskolai vagy egyetemi diploma, sőt tanári oklevél.

El kellene oda jutnunk, hogy a tanárképzésre jeles középiskolai érettségivel jelentkezőnek, aki kiegyensúlyozott, toleráns személyiség, már a középiskolában kifejlesztett beszédkészsége, előadókészsége, viselkedése, szervező- és kapcsolatteremtő készsége, idegennyelv-ismerete jó színvonalú legyen. Ezeket a tulajdonságokat és készségeket az óraterhelés növelésével lehet ugyan fejleszteni az egyetemi évek alatt is, de valójában a tanárszak felvételekor a jelöltnek már rendelkeznie kellene mindezekkel.

A nyelvtanárhíányt felszámolandó egyrészt magasabb ösztöndíjjal kellene a képzésre való jelentkezést támogatni, másrészt a nyelvtanár jobb anyagi megbecsülésével lehetne az arra alkalmas személyt középiskoláinkban tartani.

A Kollégium kétszagos tanárok képzését szorgalmazza, kedvezményekkel segíti. A tanárjelöltnek egyetemi tanulmányai alatt a választott szakterületén 4-6 szigorlattal kell bizonyítania szakmai tudását, szigorlatonként 12-15 kp.-ban (kreditpont) kifejezett, vizsgával igazolt elméleti és gyakorlati kurzus kötelező felvétele mellett.

A középiskolai tanári oklevélhez az európai intézményekben használt tanegységben számolva legalább 300 kp. teljesítése szükséges. A program viszonylagos merevségét indokolja az oktatási intézményekben végzendő nevelőmunkára való felkészítés kötelezettsége. Az egyes műveltségi terület oktatására vállalkozó tanárjelöltek számára ajánlható szakpárok a következők:

matematika-informatika	matematika-fizika
fizika-kémia	kémia-fizika
biológia-kémia	földrajz-történelem
történelem-földrajz	történelem-közgazdaságtan
földrajz-közgazdaságtan	közgazdaságtan-történelem
magyar-történelem	történelem-magyar
filozófia-történelem	magyar-idegen nyelv
két idegen nyelv	földrajz-geológia
biológia-környezettudomány	testnevelés-sportvezetés

Amennyiben a jelölt nem az egymást segítő (kiegészítő) szakpárt választja, akkor a szakmai alapozás pontjaival növekedni fog a teljesítendő tanegységek száma.

Kétszakos tanár minimális terhelése (optimális körülmények között)

Szakmai tanegység	100 + 100 kp.
Szakedolgozat (az első szakból)	20 kp.
Szabaddon választható „értelmiségi” modul	20 kp.
Tanárképzési modul	60 kp.

A tanárképzési modul (pedagógia 8 kp., pszichológia 6 kp., szakmódszertan 2x9 kp., szabadon választható pedagógiai tárgyak 4 kp., iskolai gyakorlat 22 kp., külső gyakorlat 2 hét 2 kp.) az összerhelés 20%-át teszi ki.

Növeli a tanegységek számát olyan kurzusok felvétele, amelyek az oklevél elnyerésére érdemes személy készségeinek és ismereteinek optimális szintre fejlesztéséhez szükségesek (magyar nyelv, retorika, személyiségfejlesztő program stb.).

Szakmai szempontból célszerű volna a diploma kiadása után *legalább egy év iskolai gyakorlat teljesítése*, és az ott nyújtott teljesítmény alapján adni a diplomát kiegészítő tanítói vagy tanári oklevelet.

A Kollégium feladatának tartja a tanárok részére mesterképzésben való részvétel (MSc. fokozat megszerzésének) elősegítését. Kétszakos tanári oklevél megszerzése után az egyik jó eredménnyel végzett szakterületen 60 kp. terheléssel lehetne az MSc. szintet teljesíteni, a „Mestertanár” címet elnyerni. A szakvezető által megjelölt kurzusok vizsgával igazolt teljesítése mellett olyan jellegű kutatómunka végzése kívánatos, amely a tanár szakkör vezetésére való képességét fejleszti. A jelölt munkáját a képzést záró dolgozatban ismerteti, amit zárószigorlat keretében tárgyal meg és értékeli a vizsgabizottság.

További feladatának tekinti a Kollégium a végzett tanárok továbbképzése keretében a tananyagok műveltségi területek formájában történő tárgyalása esetén az egyes szakterületek közötti interdiszciplináris tudományterületek ismeretanyagának bővítését. A tanári oklevél megszerzése érdekében folytatott tanulmányi idő alatt, a szaktárgyak alapos elsajátításakor nem célszerű szorgalmazni interdiszciplináris irányba való elmozdulást, mert a hallgatók figyelmét túlzottan szétforgácsolva végül a műveltségi területen felületes szaktudást eredményez.

Az egységes pedagógusképzésen munkálkodóknak a felsorolt és részben megvalósult, megvalósuló, illetve megvalósítható feladatokat, az utolsó fejezetben összefoglalt gondolatokat célszerű volna megfontolás tárgyává tenniük.